

Juliana Geran Pilon

THE BLOODY FLAG

Post-Communist Nationalism in Eastern Europe: Spotlight on Romania

Transaction Publ., New Brunswick & London, 1992.

Fenomen (posljedice i šanse) "baršunaste" revolucije i "prekonoćnih" promjena režima u istočnoblokovskim zemljama višestruko je zaintrigirao zapadne političare, stratege i analitičare, ali i "nepripremljene" akademske krugove. Ovim posljednjima pripada i Juliana Geran Pilon (rođenjem Rumunjka) - predavačica povijesti ideja i filozofije na nekoliko uglednih američkih sveučilišta (sada na Johns Hopkins University) i direktorica Međunarodne zaklade za izborne sustave u Washingtonu D.C. (ustanove za pripomoć demokratskim izbornim infrastrukturama diljem svijeta) - i čini se idealnim "uvodničarem" i tumačem rumunjskih tranzicijskih problema. Iako po svojoj temi i cjelokupnoj liberalno pleđoajističkoj intonaciji knjiga odražava *en vogue* trendove zapadne politološke i sociološke produkcije, ono što je čini potencijalno uočljivijom i vrednijom od slične literarne produkcije - često novinarske provenijencije (a la Misha Glenny) - svakako je zavidna autoričina akribičnost i poznavanje povijesnih specifičnosti. Druga zamjetna osobina knjige njezina je ekonomičnost i preglednost. Jednostavnost teze praćena je jasnoćom izlaganja, argumentiranja i organiziranja materijala.

Postkomunističke zemlje, tvrdi u uvodnom dijelu autorica, nalaze se pred raskrižjem: povratak u autoritarni šovinizam ili ulazak u novo historijsko iskustvo - uspostavu demokracije i tolerancije. Ispunjena intelektualnim optimizmom, ona nastavlja: "Ako analiziramo različite logičke komponente nacionalizma, moja je nada da će se moći uspostaviti uravnoteženi koncept i tako izbjeći nepotrebne konvulzije i krvoprolića" (str. 3). Postkomunistički fenomen nacionalizma,

kako ga vidi J. Geran Pilon, aktualizira probleme identiteta velikih društvenih skupina (slojeva, etničkih zajednica i nacija) i požuruje dekonstrukciju mehanizma njegova formiranja i mobiliziranja.

Žarište je usmjereno na Rumunjsku stoga što ona predstavlja najgori istočnoeuropski scenarij (s pomalo idiosinkratičnom iznimkom bivše Jugoslavije).

Knjiga razmatra nacionalizam u četiri poglavlja. Prva dva analiziraju kulturno-političke aspekte fenomena i smještaju ga u postkomunistički istočnoeuropski kontekst, a druga dva daju kraći povijesno-politički i sociološki pregled rumunjskih prilika te problematiziraju načine "implementiranja" mogućeg istočnoeuropskog liberalizma.

Prvo poglavlje ("Neke temeljne filozofske kategorije") u četiri kraća dijela analizira kulturne, političke, metafizičke i agresivno-ekspanzionističke aspekte nacionalizma. Prvi dio, usredotočen na analizu jezika kao kulturnog supstrata etničkog/nacionalnog identiteta, autorica započinje croceanskom konstatacijom i primjerima o nesavršenosti prevođenja. Naime, nije nepoznato da se "dva jezika nikad ne podudaraju" i da shodno tome od prevođača ne možemo očekivati savršenu presliku izvornika. Nečiji materinski jezik/govor dio je njegova identiteta i s njime dolazi čitava galaksija u nekoj zajednici podijeljenih simbola i obrazaca ponašanja. Veza, pak, između verbalnog i neverbalnog zakučasta je i determinirana etničkom poviješću; ona oprema pojedinca značajnim "pozadinskim" znanjem temeljenim na kompleksnom skupu neverbalnog iskustva. Estetsko iskustvo djelomično podrazumijeva ovaj intelektualni krajobraz, a ovaj prirodno utječe na pojedinčeve percepcije. Juliani Geran Pilon ovo izvođenje služi da bi pokazala kako se lingvističke sličnosti i izvjesne kulturne kontinuitete mogu logički povezati i identificirati kao etnički ili nacionalni identitet. One nisu arbitrarna izmišljotina ili "iracionalne" u svom psihološkom djelovanju. Problem je, smatra autorica, u reifikaciji jezika u monolitni duh koja je pripremljena u Hegelovoj filozofiji a "operacionalizirana" u fašizmu tridesetih godina ovog vijeka.

Ideju o duši nacije (Herder) razradio je i artikulirao Hegel, razvivši potencijalno eksplozivan unitaran koncept/model nacionalnog identiteta - volje naroda - kao metafizičkog jedinstva građenog na nacionalnom jeziku, teritoriju i kulturi. Model potencijalno netolerantan, smatra autorica, budući da su nejasne razlike od jedinstva do unitarnog.

U drugom dijelu autorica, propitujući političke implikacije nacionalizma na primjerima Rousseaua i Milla, ističe (političku) genezu i karakter nacionalnog identiteta i integracije. Politička moć praktična je posljedica nacionalne integracije. Kao i nacionalni identitet, i moć je fenomen koji se na neki način pribavlja u procesima "osamostaljivanja" (od ekonomske, političke i kulturne dominacije suverena ili drugog naroda). Ovi procesi (nacionalne **političke** povijesti) razmjerno su individualizirani i njihova iskustva dio su nacionalne memorije, mentaliteta i formiranja stavova, toliko važnih pri razumijevanju metafizičkih modela etniciteta. U trećem dijelu, pozivajući se na H. Kohna i tri bitne crte modernog nacionalizma - ideju o izabranom narodu, nacionalni mesijanizam i naglasak na zajedničkoj prošlosti i budućnosti (memoriji i nadi), Pilonova ističe kako se pri konstrukciji nacionalne homogenosti pozivanjem na zajednički "duh" zapravo radi o "reifikaciji psihološkog fenomena". Funkcija je metafizičke deskripcije nacionalizma, koja rado rabi pojam "duha", stvoriti opravdavajući mehanizam za izvjesnu vrstu akcije. Nacionalizam iznad svega konstruira zajednicu - naciju - koja se olako identificira s državom. Ta zajednica (biće) nadređena je svojim članovima (pojedincima) i opskrbljuje ih superstrukturom koja postaje izvorom moralnih prosudbi nezamislivih u njenoj odsutnosti. Autorica ukazuje i na rane ekonomske aspekte nacionalizma - u merkantilističkoj ideji da se pojediničveo blagostanje može osigurati putem ekonomske moći nacije - te pokušaje ograničavanja konkurentskog doseg "vanjskog" svijeta, upozoravajući da se na području Balkana i srednjoistočne Europe ovaj njegov oblik javljao tek kao jeka. Iskustva ovih prostora navode nas,

pak, na prepoznavanje oportunističkih i mijopijskih kvaliteta nacionalizma, što je svakako korisno u procjeni esencijalnog aspekta postkomunističkog fenomena, koji se ponekad nejasno prepoznaje jednostavno kao - nacionalizam. Naime, nastavlja autorica, "postoji mnogo složenih elemenata koji su uključeni u tranziciju iz komunizma u demokraciju, a nacionalizam jest samo jedan od čimbenika što lako može prikriti ostala neprijateljstva i strahove" (str. 29). Svježiu ilustraciju ove teze pronalazi autorica u slučaju "građanskog rata" u Jugoslaviji ispod čije se nacionalističke naravi mnogo toga skriva.

Drugo poglavlje ("Srednjoistočno europski kontekst: postkomunistička trauma") u dva dijela, ispituje posljedice komunističkog društvenog sustava ("Marksističko-socijalističko naslijeđe") i neke povijesne pretpostavke suvremene nacionalističke opcije ("Historijska ostavština nacionalizma u srednjoistočnoj Europi). Unatoč svojim različitim povijestima nacije srednjoistočne Europe danas se suočavaju sa zajedničkim problemima koji imaju svoje ishodište u dojučerašnjem ideološkom kavezu. Njihova sklonost nacionalizmu posljedicom je djelomično i njegove funkcionalne sličnosti s marksizmom. Deklarativno antinacionalistički, marksizam je razvio osjećaj kolektivnog identiteta ponad pojedinačnog, mesijanski osjećaj za povijest i moralni okvir što je opravdavao agresivno ponašanje spram ostalih koji su doživljavani kao izrabljivači u borbi za politički i kulturni nadzor. Razmišljanje u ideološkim kategorijama duboka je mentalna ostavština koju će odmah i najlakše usvojiti nacionalistička svijest. Teret zajedničkih problema samo će dodatno otežati tranzicijske šanse jer se ove trebaju boriti s ostalim komunističkim "ožiljcima": rekonstrukcijom vlastite historijske predodžbe, otklanjanjem sociopsiholoških posljedica industrije laži i straha, suočavanjem sa posljedicama ekonomske traume, obnovom izražajnih potencijala vlastitih jezika, ideologiziranjem demagogijom umrtvljenih, svladavanjem postmarksističke sekularizacije i suočavanjem s manevrima razvlaštene nomenklature. Ova posljednja zapreka (raz-

vlaštena nomenklatura) u općem kolapsu marksističke ideologije i u potrazi za novim identitetom koristi nacionalizam kao polugu zadržavanja na vlasti. Analizi rumunjskog slučaja u trećem i četvrtom dijelu knjige, prethodi kraći osvrt na posebnosti istočno-europskih nacionalnih država. Polazeći od analiza H. Kohna i liberalne anglosaksonske politološke tradicije, autorica pokazuje kako su se razlikovali karakteri nacionalnih pokreta u istočnoj i zapadnoj Europi. Naime, dok je zapadna Europa do početka 19. stoljeća dosegla relativnu nacionalnu homogenost, istočnoeuropski prostor karakterizirali su feudalni i lokalni partikularizmi, carističke i hegemonске pretenzije velikih susjeda i "poremećaji" u socijalnoj strukturi dotičnih nacija (država) u izgradnji. Libertinski karakter nacionalnih pokreta u tim zemljama (regije pod Turskom, Habsburškom monarhijom ili Ruskim carstvom) ubrzo se izgubio pod težinom iracionalnih i patoloških elemenata. Radi se, po autoričinom i mišljenju njenih referenci, o posljedicama geneze i interpretacije Herderova romantizma, napose u njegovoj panslavenskoj varijanti. Istočnoeuropske zemlje razvile su ideju mesijanskog karaktera za pripadnike vlastitog etnosa: *Volk* je nosio obilježje isključivog, što je državno integrativne procese na tim prostorima opteretilo šovinističkim konfliktima. "Na Istoku su granice postojećih država i nastajućih nacionalnosti rijetko koincidirale te je stoga nacionalizam rastao u protestu i u konfliktu s postojećim državnim zemljovidima - ne kako bi ih ponajprije transformirao u narodne države, već kako bi preuredio političke granice sukladno etnografskim zahtjevima" (str. 39). Pripisivanje uglavnom jednoznačnih (negativnih) smjernica tzv. istočno-europskim nacionalizmima i nacionalno integrativnim pokretima i ideologijama ukazuje na autoričino slabo (poznavanje?) korištenje izvora iz slavenskih zemalja (primjerice M. Hrocha ili M. Gross) i shodno tome vodi nepreciznom tretiranju teme.

Drugi dio studije posvećen je Rumunjskoj. To je svakako zanimljiviji i bolji dio knjige: informatičnost i sažimajuća preglednost glavna su njegova obilježja. Sažetak "nacionalističke" tradicije rumunjskog društva

podijeljen je u tri dijela: prije socijalističke revolucije (do 1945), poslije rata (1945-1989) - doba Ceausescuove vladavine - te postceausescuovsko vrijeme.

Počeci rumunjskog nacionalizma (tipičnih europskih nacionalno integrativnih procesa) sežu u 18. stoljeće, kada je današnji prostor Rumunjske (sastavljen od triju pokrajina: Transilvanije, Vlaške i Moldavije) i njegovu etničku svijest obilježavalo jedinstvo jezika i kulture. Do sredine 19. st. definirale su se različite varijante nacionalizama u regijama: Transilvanija s prosvijećenom varijantom nasuprot konzervativnim tendencijama Vlaške i Moldavije. Iako su počeci nacionalizma (1848, primjerice) imali liberalna obilježja, bili puni nacionalnog ponosa i bez ksenofobičnih elemenata, politički operativno ujedinjavanje pokrajina osamdesetih godina odvijalo se na zajedničkoj platformi borbe protiv mađarizacije i stjecanja političke autonomije za Transilvaniju. Od tada pa do Drugoga svjetskog rata ideološki kompleks rumunjskog nacionalizma dobivao je ekskluzivistički i ksenofobični karakter, uobličavajući se u okrilju fašističkih društava ili pokreta. Za fašizma (tridesete i četrdesete godine 20. st.) nacionalizam se intelektualno razvija na pravoslavnom fundamentalizmu, antisemitizmu, potičući spiritualno mističke kulturne svojih vođa (Horia Sima). Analiza poslijeratnog nacionalizma u komunističkoj Rumunjskoj pokazuje dvije tendencije što su nastajale u državi koja je razvijala komunizam s nacionalnim licem. Isprva je internacionalna marksističko-lenjinistička ideologija polako ustupala mjesto nacionalizmu, čija je glavna svrha bila osigurati masovno prihvaćanje izrazito nepopularne revolucije. Pored ove "legitimacijske" uloge, za Ceausescuove vladavine nacionalizam je postao mobilizacijskim faktorom, osobnim zaštitnim znakom kulta ličnosti. Antirusizam, antisemitizam i protumađarski politički i kulturni pogromi, rumunjizacija KP Rumunjske samo su opća mjesta rumunjskog ceausescuovskog razdoblja. Politička (i intelektualna) opozicija razvijala se oko disidentskog egzistencijalista Constantina Noica i Mihaila Sora sa metafizičkim utemeljenjima pluralizma i tzv. etnofilozofa - skupine disidenata s populističkim antiintelektualnim i antizapad-

nim pogledima i orijentacijama. Pilonova pokazuje da se postkomunistički nacionalizam i nije razvio kao opcija već kao nužnost. Ostavština antiintelektualizma bila je očita u izbornoj kampanji u svibnju 1990, kada je vodeća Nacionalna fronta spasa (NFS) predstavljala kandidate opozicijskih stranaka kao rasprodavače Rumunjske stranom kapitalu, a intelektualce "optuživala" za odsutnost dodira s običnim narodom. Ubrzo se pokazalo da je vodeća stranka (NFS) u vezi s ekstremnom antimadžarskom organizacijom "Rumunjsko srce" utemeljenom početkom 1990. kao protutežom mađarskim zahtjevima za kulturnom autonomijom. Manipulacije i raspoloženje dosežu vrhunac u rudarskom gušenju studentskih nemira u lipnju iste godine. Ispitivanja javnog mnijenja ne dopuštaju zanesenost: 67% ispitanika podržavalo je vladin apel rudarima, a 55% njihovu akciju slamanja studentskih nemira. Pilonova smatra da sve ovo ukazuje da se pred liberalnom opozicijom nalaze nelagodne opcije: izboriti se za poštivanje kolektivnih prava manjina (što ih sustavno negira rumunjska vlada), konkurirati neokomunizmu ili pak starim tradicijama ksenofobičnog nacionalizma.

U završnom dijelu autorica formulira svoj (politički) *credo*: implementacija liberalne filozofske baštine i razvoj istočno-europskog klasičnog liberalizma. Pritom sebi postavlja jedno pitanje: mogu li SAD, kao multikulturalno društvo biti modelom ili uzorom tolerancije za istočnoeuropske prostore? Iako su filozofsko duhovne pretpostavke za baštinenje liberalne tradicije doista skromne, a prevladavaju kolektivizam i nepovjerenje u partikularizam, nacionalni identitet može biti izrazom individualizacije kroz ekstenziju nečijeg kulturnog konteksta: manjinski problemi i etnička refundamentalizacija političkih prostora mogu se spriječiti dosljednim ograničavanjima državne regulative i kontrolom vlade, prije svega njegovanjem individualizma i tolerancije. Reformske zahvate treba početi na simboličkoj razini: u području jezika - njegovim čišćenjem od komunističkog naslijeđa i uporabe.

Knjiga J. G. Pilon predstavlja sažeti i dobro "potkovani" *plaidoyer* za implementa-

ciju klasične liberalne državne tradicije na postkomunističke europske prostore. To je i jedini način da se, po autoričinom mišljenju, zauvijek promijeni crvena boja (krvi) s komunističkih i postkomunističkih zastava.

Tomislav Murati

Gottfried Küenzlen

DER NEUE MENSCH - Zur sekulären Religionsgeschichte der Moderne

Wilhelm Fink Verlag, München, 1994,
str. 292

Protestantski teolog i sociolog kulture Gottfried Küenzlen i nama znan po svojem radu *Sekularizacija i povijest religije* objavljenom u *Synthesis Philosophica* (Zagreb, 1989), koji je i poglavlje studije "Novi čovjek", predstavio nam se najnovijim radom kao sociolog kulture i teolog.

Na tragu Maxa Webera, ograđujući se od različitih mogućih interpretacija značenja odnosa kulture i društva polazi od prihvatljive pretpostavke da "kultura nije samo društvena činjenica, već da je i društvo uvijek određeni kulturni realitet." (str. 60). Kao sociolog kulture posebno će istraživati religiju kao kulturnu datost koja je uvijek praćena i vjerom u "novog čovjeka", što je i naslov ovoga rada.

Povijest religije bila je uvijek i povijest traženja "novog čovjeka" kao odlučujućeg cilja spasenja vjernika." (str.41).

Da bi se moglo govoriti o sekularnoj povijesti religije Moderne, nužna je pretpostavka da i sekularna Moderna ima svoju vlastitu povijest vjerovanja, pa onda i ideju *novog čovjeka*. Povijest Moderne i njezina povijest religije uključuju poimanje da i Moderna ima svoju vjeru. Modernom je izgubljena